

جمهوری اسلامی ایران

مدیریت حوزه علمیه استان قم

رساله علمی سطح ۴

الگوی اسلامی سرپرستی خانواده

و نقد رویکرد فمینیستی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین دکتر حسین بستان

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمدرضا احمدی

نویسنده: سیدموسی موسوی

سال تدوین: ۱۳۹۸

رسالة محمد

تقدیم

تقدیم به بهترین و برترین خانواده‌ای که در کره خاکی درخشید و همواره نمونه‌ی کامل خانواده اسلامی را برای جهان معرفی نمود. تقدیم به مولایم امیرالمؤمنین و مادرم صدیقه طاهره سلام الله علیهما و فرزندان پاک و طاهرشان علیهم‌السلام.

سپاس

با تقدیر و تشکر از زحمات اساتیدی که در طول حیات علمی این حقیر، راهنما و یاری رسانم بوده‌اند علی‌الخصوص اساتیدی که در تدوین این رساله مرا کمک کرده‌اند. از استاد راهنمای خویش حضرت حجت الاسلام و المسلمین دکتر حسین بستان و استاد مشاورم حضرت حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدرضا احمدی تقدیر و تشکر ویژه می‌کنم و همچنین از همسر و فرزندان خویش که با ایجاد فضایی آرام در محیط خانواده مرا در تدوین این رساله یاری رساندند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

خانواده واحد بنیادی جامعه است، با توجه به اینکه این مجموعه دارای ماهیتی خاص، هدف‌دار و کارکردهای مشخص است، سرپرستی و اداره آن نیز مدل خاص خود را می‌طلبد؛ بر این اساس این پرسش مطرح است که الگوی ارائه شده‌ی اسلام برای سرپرستی خانواده چگونه است؟ این تحقیق با هدف دستیابی به این الگو، با روش توصیفی تحلیلی و با گردآوری اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای با تتبع در منابع اسلامی به الگویی دست یافته است که در آن جنسیت نقش اساسی دارد، از این رهگذر این پژوهش با رویکردی انتقادی، دیدگاه فمینیسم در زمینه اداره خانواده را نیز به چالش کشیده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد سرپرستی خانواده نقشی است که اسلام آن را با توجه به تفاوت‌های زن و مرد به عهده‌ی مرد گذاشته است. قوامیت مرد در خانواده و ولایت پدر بر فرزندان، دو محور عمده‌ی سرپرستی مرد در خانواده است که هر کدام با دلایلی از آیات و روایات ثابت و مؤلفه‌های هر یک در طول تحقیق تبیین شده است. در الگوی دست‌یافته، واگذاری سرپرستی به مرد، به معنای برتری مطلق مرد بر زن و سلطه‌ی وی بر اعضای خانواده نیست بلکه در پاره‌ای از موارد این سرپرستی محدود می‌گردد، کما اینکه طبق یافته‌های تحقیق چنانچه سرپرستی مرد باعث ضرر بر اعضای خانواده شود یا اعضای خانواده به عسر و حرج بیفتند، سرپرستی وی محدود می‌شود تا جایی که این محدودیت‌ها می‌تواند رافع سرپرستی مرد و یا دست‌کم باعث تضییق آن گردد. همچنین در این الگو، مرد به عنوان سرپرست موظف است اخلاق را در اعمال سرپرستی خود حاکم دانسته و اصولی همچون معاشرت به معروف، رفتار به قسط، احترام و تکریم، مهرورزی و محبت، مشورت و تبادل نظر و سایر اصول اخلاقی را رعایت کند. بر اساس الگوی به دست آمده، نقدهایی به فمینیست‌ها وارد است که در این پژوهش مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها: سرپرستی، خانواده، قوامیت، ولایت بر فرزند، الگوی اسلامی، فمینیسم.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم	۱
۱- کلیات تحقیق	۲
۱- بیان مسئله	۲
۲- اهمیت و ضرورت تحقیق	۳
۳- اهداف تحقیق	۴
۱-۳-۱. هدف علمی	۴
۲-۳-۱. هدف کاربردی	۴
۴-۱. سوالات تحقیق	۵
۱-۴-۱. سؤال اصلی	۵
۲-۴-۱. سوالات فرعی	۵
۵-۱. فرضیه تحقیق	۵
۶-۱. پیشینه تحقیق	۶
۱-۶-۱. پیشینه عام	۶
۲-۶-۱. پیشینه خاص	۱۰
۷-۱. روش تحقیق	۱۳
۸-۱. روش گردآوری اطلاعات	۱۳
۹-۱. کاربرد نتایج تحقیق	۱۳
۲. مفهوم‌شناسی واژگان	۱۴
۱-۲. الگو	۱۵
۱-۲-۱. الگو در لغت	۱۵
۲-۲-۱. الگو در اصطلاح	۱۵
۲-۲. خانواده	۱۸
۱-۲-۲. خانواده در لغت	۱۸
۲-۲-۲. خانواده در اصطلاح	۱۸
۳-۲-۲. واژه‌های هم تراز با مفهوم خانواده در منابع اسلامی	۲۲
۳-۲. سرپرست	۲۵
۱-۳-۲. سرپرست در لغت	۲۵
۲-۳-۲. سرپرست در اصطلاح	۲۶

۲۶	..... تفاوت سرپرستی خانواده با اداره خانه
۲۸	..... ۲-۵. فمینیسم
۲۸	..... ۲-۵-۱. فمینیسم در لغت
۲۸	..... ۲-۵-۲. فمینیسم در اصطلاح
۳۲	..... فصل دوم: مبانی نظری بحث
۳۲	..... ۱. خانواده در دیدگاه اسلام و فمینیسم
۳۳	..... ۱-۱. خانواده در نگرش اسلامی
۳۸	..... ۱-۲. خانواده در اندیشه‌ی فمینیسم
۳۹	..... ۱-۲-۱. فمینیسم لیبرال و خانواده
۴۰	..... ۱-۲-۲. فمینیسم مارکسیسم و خانواده
۴۲	..... ۱-۲-۳. فمینیسم رادیکال و خانواده
۴۵	..... ۲. تفاوت‌های طبیعی زن و مرد از منظر اسلام و فمینیسم
۴۶	..... ۱-۲. توصیف تفاوت‌ها
۴۶	..... ۱-۲-۱. تفاوت زن و مرد در نظام تکوین
۵۰	..... ۱-۲-۲. تفاوت زن و مرد در نظام تشریح
۵۰	..... ۲-۲. پذیرش یا انکار تفاوت‌ها؟
۵۰	..... ۱-۲-۲. رویکرد فمینیستی به تفاوت زن و مرد
۵۳	..... ۲-۲-۲. نظریه اسلام در خصوص تفاوت زن و مرد
۶۱	..... ۳. آرمان‌های اسلامی و فمینیستی در باب جنسیت
۶۱	..... ۳-۱. عدالت
۶۷	..... ۳-۲. آزادی
۷۴	..... فصل سوم: بررسی ادله‌ی اسلام در سرپرستی خانواده
۷۷	..... ۱. قوامیت مرد در خانواده
۷۷	..... ۱-۱. ادله‌ی قوامیت مرد در خانواده
۸۵	..... ۱-۲. مؤلفه‌های قوامیت مرد
۸۶	..... ۱-۲-۱. لزوم اذن شوهر در خروج زن از منزل
۸۸	..... ۱-۲-۲. لزوم اطاعت زن از شوهر
۸۹	..... ۱-۲-۳. پرداخت نفقه توسط مرد
۹۲	..... ۱-۲-۴. تنبیه زن ناشزه
۹۶	..... ۱-۲-۵. حق طلاق

۲. ولایت پدر بر فرزند ۹۸
- ۱ - ۲. ادله‌ی ولایت پدر بر فرزندان ۱۰۰
- ۲ - ۲. مؤلفه‌های ولایت پدر بر فرزندان ۱۰۶
- ۱ - ۲ - ۲. ولایت در ازدواج فرزند نابالغ ۱۰۶
- ۲ - ۲ - ۲. حق تصرف در اموال فرزند ۱۱۰
- ۲ - ۲ - ۳. اقامه دعوا از طرف فرزند ۱۱۲
- ۲ - ۲ - ۴. استیفای مجازات از جانب ولی ۱۱۳
- ۲ - ۲ - ۵. تأدیب و تربیت فرزند ۱۱۵

فصل چهارم: ادله‌ی محدود کننده سرپرستی مرد در خانواده و حاکمیت اخلاق ... ۱۱۸

۱. ادله‌ی محدود کننده سرپرستی مرد ۱۱۹
- ۱ - ۱. قاعده نفی عسر و حرج ۱۲۰
- ۱ - ۲. قاعده لاضرر ۱۲۳
- ۱ - ۳. معاشرت به معروف ۱۲۶
- ۱ - ۴. اشتراط ضمن عقد ۱۳۰
- ۱ - ۵. تضییق و سقوط ولایت پدر در ازدواج دختر ۱۳۲
- ۱ - ۶. رعایت غبطه یا عدم مفسده در اعمال ولایت ۱۳۵
۲. حاکمیت اخلاق در سرپرستی مرد در خانواده ۱۳۷
- ۱ - ۲. احترام و تکریم ۱۳۸
- ۲ - ۲. رفتار به قسط ۱۴۱
- ۲ - ۳. عفو و اغماض ۱۴۵
- ۲ - ۴. مشورت و تبادل نظر ۱۴۸
- ۲ - ۵. مهر ورزی و محبت ۱۵۳
- ۲ - ۶. توجه به علایق دیگران ۱۵۹
۳. ارائه الگوی اسلامی سرپرستی خانواده ۱۶۲

فصل پنجم: بررسی و نقد رویکرد فمینیستی ۱۶۹

۱. رویکردهای فمینیستی به سرپرستی خانواده ۱۷۱
- ۱ - ۱. رویکرد لیبرال ۱۷۵
- ۱ - ۲. رویکرد مارکسیستی ۱۷۸
- ۱ - ۳. رویکرد رادیکال ۱۸۱

۱۸۴	..... شبهاات فمینیستی
۱۸۵	..... ۱ - ۲. بی‌عدالتی در حق زن
۱۸۸	..... ۲ - ۲. تبعیض جنسیتی
۱۹۱	..... ۳ - ۲. سلب آزادی زن
۱۹۲	..... جمع‌بندی
۱۹۳	..... نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۱۹۴	..... نتیجه‌گیری
۱۹۷	..... محدودیت‌ها و موانع
۱۹۹	..... پیشنهادها
۲۰۰	..... منابع و مأخذ
۲۰۰	..... کتاب‌ها
۲۱۸	..... مقالات
۲۱۹	..... نرم افزارها و پایگاه‌ها
۲۱۹	..... کتاب‌ها و مقالات انگلیسی

فصل اول: کلیات و مفاهیم

کلیات

مفهوم شناسی

۱- کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسئله

خانواده اولین واحد اجتماعی است که از زمان خلقت بشر وجود داشته است. البته گذر زمان و توسعه شیوه‌های ارتباطی باعث تغییراتی در این مجموعه شده است، به شکلی که در هر عصری و جامعه‌ای و با هر رویکردی خانواده به معنایی خاص با اهداف، مؤلفه‌ها و کارکردهای خاصی است.

این واحد کوچک اجتماعی از آنجا که نقش بسزا و بنیادی در زندگی بشر ایفا می‌کند، از این رو از دیرباز این واحد اجتماعی، مورد توجه ویژه ادیان، مکاتب و نظریه‌پردازان به‌خصوص جامعه‌شناسان، پژوهشگران عرصه‌ی فرهنگ و تربیت و علمای دین قرار گرفته است.

در دین مبین اسلام، بنیان خانواده برترین بنیان محسوب می‌شود. جایگاه ویژه‌ی خانواده در اسلام باعث شده است که هیچ نهاد دیگری قابلیت مقایسه با خانواده را نداشته باشد. ارزش گذاری معنوی بر پیوند خانوادگی، زمینه‌سازی برای تقویت این پیوند و پیشگیری از فروپاشی آن، از جمله دلایلی است که اسلام به خانواده جایگاه ویژه بخشیده است. از این رو دین اسلام در تمام ابعاد آن اعم از اهداف، مؤلفه‌ها، کارکردها و سایر ابعاد حوزه خانواده، نظر دارد.

از جمله ابعاد حوزه خانواده، جنبه‌ی مدیریتی این مجموعه‌ی ارزشمند است. بی‌شک دین اسلام به جهت جامعیتی که دارد الگوی خاص و ویژه‌ای برای مدیریت این مجموعه باید داشته باشد. مطالعه اجمالی در این خصوص ما را برآن داشت تا با تحقیقی جامع در متون اسلامی، الگوی اسلامی سرپرستی خانواده را استخراج و آن را ارائه نماییم.

---

۱ - پیامبر مکرم اسلام ﷺ: مَا بُنِيَ بِنَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنَ التَّرْوِيجِ. (ابن بابویه ((شیخ صدوق))، محمد بن علی، «من لایحضره الفقیه»، ج ۳ ص ۳۸۳ ح ۴۳۴۳).

با توجه به حجمه‌ها و اتهامات فمینیستی و کافی نبودن پاسخ‌ها و ابهام در دیدگاه اسلام به دلیل اختلاف نظرها و همچنین با توجه به تفاوت‌های مبنایی که اسلام با سایر ادیان و مکاتب دارد، دیدگاه اسلامی از سایر دیدگاه‌ها متمایز می‌گردد، از این رو برآن شدیم در این تحقیق ضمن ارائه نظر اسلام، به نقل و نقد نظریه‌های فمینیستی نیز بپردازیم.

وجه مسئله‌گی این موضوع از آن جهت است که خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی مثل هر مجموعه دیگر، الزاماتی را می‌طلبد، یکی از الزامات این سیستم، اداره‌ی آن است. هر مجموعه‌ی هدفمندی برای اینکه بهتر بتواند به اهداف خود برسد، نیازمند مدیر و سرپرست است که راهبری آن مجموعه را به عهده بگیرد. مدیر در هر مجموعه با هماهنگ کردن اجزا، برنامه‌ریزی، هدایت، نظارت و در یک کلام با راهبری صحیح، بقاء مجموعه را تضمین می‌کند و آن را به تعالی می‌رساند. در مقابل، فقدان مدیر، به ناهمگونی، هرج و مرج می‌انجامد و در نهایت فروپاشیدگی مجموعه را در پی دارد.

با این توصیف، خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی، نیازمند مدیر با ویژگی‌ها و بایسته‌های خاص خود خواهد بود، بر این اساس این تحقیق با بررسی متون و منابع اسلامی به دنبال یافتن پاسخ این پرسش است که الگوی اسلامی سرپرستی خانواده چیست؟ از طرف دیگر با توجه به این که رویکرد فمینیستی به خانواده، ایده لزوم حذف هر گونه تمایز در نقش‌های جنسیتی را مطرح می‌کند؛ و در تقابل با عناصر الگوی اسلامی به ویژه قوامیت شوهر و ولایت پدر و جد پدری قرار می‌گیرد، از این رو این پژوهش، نقد و بررسی این رویکرد خاص را نیز عهده‌دار است.

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجا که خانواده اولین واحد اجتماعی است که فرد در آن قرار می‌گیرد و نخستین تأثیرات محیطی را از محیط خانواده دریافت می‌کند، سرپرستی این مجموعه و اداره‌ی آن مدل خاص خود را لازم دارد. با احراز این مهم، اهمیت پژوهش در زمینه سرپرستی خانواده روشن می‌گردد، چرا که برای ترسیم سرپرستی مطلوب این نهاد، بحثی نظری و علمی، لازم و ضروری است تا

معلوم شود در نگاه اسلام، اداره این مجموعه به عهده‌ی چه کسی است و این سرپرستی چه مؤلفه‌ها، اصول و گزاره‌های اخلاقی را باید داشته باشد.

خانواده پایه‌گذار بخش مهمی از سرنوشت انسان است و نقش مؤثری در تعیین سبک و خط مشی زندگی آینده، اخلاق، سلامت و عملکرد فرد بر عهده دارد، از این رو پژوهش در خصوص سرپرستی این مجموعه، دارای اهمیت شایان توجهی است. همچنین تحقیق در راستای ترسیم الگوی مطلوب و نقد رویکردهای رقیب، به جهت آشنایی با خط و مشی اسلام و خنثی سازی افکار غربی و فمینیستی امری ضروری و لازم به نظر می‌رسد.

۳-۱. اهداف تحقیق

هر پژوهشی برای رسیدن به اهدافی صورت می‌گیرد. اصلی‌ترین هدف در یک پژوهش، هدف علمی است هرچند که تحقیق می‌تواند اهداف کاربردی هم داشته باشد. این تحقیق به تفکیک دارای هدف علمی و کاربردی است.

۱-۳-۱. هدف علمی

هدف علمی تحقیق حاضر، استخراج و تبیین الگوی اسلامی سرپرستی خانواده با هدف پر رنگ کردن خلاء پژوهشی با توجه به متون اسلام است. همچنین پاسخ به شبهات فمینیستی و انتقاد به دیدگاه‌های این جنبش در زمینه اداره خانواده نیز از اهداف علمی این تحقیق بشمار می‌آید.

۲-۳-۱. هدف کاربردی

هدف کاربردی این تحقیق نیز، ارائه پژوهش انجام شده به مراکز ذی‌صلاح و جامعه اسلامی جهت معرفی الگوی مطلوب به خانواده‌ها می‌باشد.

۴-۱. سؤالات تحقیق

پژوهش حاضر به دنبال یافتن پاسخ به سؤالاتی است. در مجموع با توجه به عنوان رساله و فصول ارائه شده، برای این تحقیق یک سؤال اصلی و چهار سؤال فرعی مطرح است.

۴-۱-۱. سؤال اصلی

اسلام چه الگویی برای سرپرستی خانواده ارائه کرده است و چه نقدی بر رویکرد فمینیستی در خصوص اداره خانواده وجود دارد؟

۴-۱-۲. سؤالات فرعی

- ۱- مبانی نظری اسلامی و فمینیستی تأثیرگذار در سرپرستی خانواده کدامند؟
- ۲- ادله‌ی اسلام در سرپرستی خانواده چیست؟
- ۳- ادله‌ی محدود کننده‌ی سرپرستی مرد در خانواده و اخلاقیات حاکم بر آن از منظر اسلام کدامند؟
- ۴- چه نقدی بر رویکرد فمینیستی در خصوص سرپرستی خانواده وارد است؟

۵-۱. فرضیه تحقیق

از آنجا که تحقیق حاضر جنبه‌ی استکشافی و استنباطی دارد، فاقد فرضیه است.

۶-۱. پیشینه تحقیق

با توجه به تاریخچه و اهمیت خانواده، نظریه پردازان اسلامی و غیر اسلامی نسبت به پژوهش در این حوزه اقداماتی انجام داده‌اند و تحقیقاتی اعم از کتاب، مقاله و پایان نامه به رشته تحریر درآورده‌اند. کارهای علمی انجام شده در خصوص موضوع تحقیق را می‌توان به دو قسمت تقسیم کرد که در ادامه در قالب پیشینه عام و خاص به گزارش و تحلیل آنها می‌پردازیم.

۱-۶-۱. پیشینه عام

در مورد خانواده پژوهش‌های متعدد و فراوانی انجام شده است، شاید اغراق نباشد ادعا کنیم، ده‌ها مقاله و کتاب با عنوان‌های متعدد در خصوص خانواده از منظر اسلام به رشته تحریر در آمده است. یکی از شاهد‌های این ادعا این است که نویسندگان متعدد همچون: حسین مظاهری، حسین بستان، سیدمحمد صدر، غلامعلی حداد عادل و اصغر اخوی هر کدام به صورت مجزا کتابی با عنوان «خانواده در اسلام» نوشته‌اند. این کتاب‌ها با تمام امتیازهایی که دارند، از آنجا که به صورت مشخص، در خصوص الگوی اسلامی سرپرستی خانواده به رشته تحریر در نیامده‌اند، به عنوان پیشینه عام برای پژوهش حاضر به شمار می‌آیند. همچنین از پیشینه عام این تحقیق می‌توان به آثار علمی زیر اشاره کرد:

۱- کتاب «اسلام و تفاوت‌های جنسیتی در نهادهای اجتماعی» نوشته بستان؛

نویسنده در این کتاب با بهره‌گیری از دو رهیافت فقهی و فلسفه‌ی اجتماعی به بررسی دیدگاه اسلام درباره‌ی تفاوت‌های جنسیتی در نهادهای اجتماعی پرداخته است. این اثر می‌کوشد از یک سو مواردی را شناسایی کند که اسلام در آنها برای زن و مرد، حقوق، وظایف و نقش‌های اجتماعی متفاوت تعیین نموده است و از سوی دیگر این تفاوت‌ها را با تکیه بر تحلیل‌های علمی به ویژه جامعه‌شناختی و روان‌شناختی ارزیابی و توجیه کند. تفاوت‌های جنسیتی در نهادهای خانواده، دین، آموزش و پرورش، اقتصاد، سیاست، حقوق، جنگ و بهداشت و درمان، محورهای اصلی این نوشتار را تشکیل می‌دهند.

نویسنده در بخش اول این کتاب قوامیت را به عنوان یک نقش جنسیتی برای مرد مورد بررسی قرار داده است و در ذیل این عنوان مختصری به سرپرستی مرد در خانواده پرداخته است.

۲- کتاب «تحکیم خانواده از نگاه اسلام» نوشته حسینی منفرد؛

این کتاب از سخنان و احادیث ائمه‌ی اطهار، منابع رسمی اسلامی جمع آوری شده است. محتوای این نوشته در حوزه‌ی زندگی مشترک و بهبود کیفی زندگی زناشویی است که بیشتر، نگاه اخلاقی در توصیه به زوجین مد نظر نویسنده بوده است.

بخش مرتبط با موضوع تحقیق ما در این کتاب، بخش «ریاست مرد و تمکین زن» است دو محور در این بخش مورد بحث واقع شده است: یکی وظایفی که طبق آیه‌ی قوامیت، برای مردان تعیین می‌شود و دیگری، جایگاه و موقعیتی که مرد بر حسب این وظیفه در خانه کسب می‌کند و محدودی‌های اختیارات اوست، لکن در مجموع الگویی برای سرپرستی خانواده به صورت جامع ارائه نشده است.

۳- کتاب «خانواده، اسلام و فمینیسم» نوشته چراغی؛

همانگونه که از عنوان کتاب پیداست این نوشته موضوع محور بوده و موضوع کلی خانواده را از دیدگاه اسلام و فمینیسم مورد بررسی قرار داده است. شناخت رویکرد دین اسلام و جریان فمینیسم نسبت به خانواده و کارکردهای آن به جهت شناسایی عوامل ثبات و استحکام و همچنین عوامل بی‌ثباتی خانواده از اهداف اصلی نویسنده در نگارش این کتاب است. جریان‌شناسی فمینیسم، مبانی فمینیسم در نگرش به خانواده، اصول اسلام در نگرش به خانواده، کارکردهای خانواده در رویکردهای فمینیستی و کارکردهای خانواده در رویکرد اسلام، بخش‌هایی از این اثر است.

۴- کتاب «خانواده از منظر اسلام و روان‌شناسی» نوشته محقق‌زاده؛

این کتاب در شش فصل نگاشته شده است که در هر فصل به موضوعی از مباحث خانواده پرداخته شده است. در فصل اول که با عنوان نگاه اسلام به ازدواج مشخص شده است به مباحثی

چون: سیر تاریخی مباحث خانواده از دیدگاه اسلامی، تعریف خانواده، مراحل تحول خانواده، زمان مناسب ازدواج، شرایط گزینش همسر و مواردی دیگر پرداخته شده است. شایان ذکر است که نقدی بر این کتاب در قالب مقاله‌ای توسط آقای سالاری فر نوشته شده است. نقطه ضعف این نوشته این است که به حوزه مدیریت و سرپرستی خانواده پرداخته است و از طرفی در اکثر بخش‌ها اصلاً به موارد اتفاق و افتراق نظر بین اسلام و روان‌شناسی نیز پرداخته نشده و می‌توان گفت که برخلاف عنوان کتاب، اصولاً، تقابل یا تفاهمی بیان نشده است.

۵- کتاب «تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث» نوشته محمدی ری شهری؛

نویسنده در این کتاب با بهره‌گیری از آیات و روایات به سه موضوع تشکیل خانواده، عوامل تحکیم خانواده و آسیب‌های خانواده پرداخته است. بخش نخست کتاب، درباره تشکیل خانواده است که در شش فصل با عناوین تشویق به تشکیل خانواده، حکمت تشکیل خانواده، موانع تشکیل خانواده، آداب ازدواج و تشکیل خانواده سامان می‌یابد. بخش دوم به عوامل تحکیم خانواده پرداخته است و این موضوع را در هفت فصل محبت و مهربانی و عطف، خویهای والا و کردارهای نیکو، تربیت دینی، پاسداشت حقوق، تلاش برای تأمین نیازهای اقتصادی خانواده، پاسخ دادن به غرایز جنسی و دعا کردن، بررسی کرده است. بخش سوم این کتاب نیز آسیب‌های خانواده را در فصل‌های آسیب‌های کلی خانواده، آسیب‌های خانواده از سوی شوهر و آسیب‌های خانواده از سوی زن، مورد کنکاش قرار داده است.

آنچه از این کتاب به عنوان پیشینه تحقیق ما می‌تواند به‌شمار بیاید بخش دوم است چرا که در سرپرستی خانواده این گزاره‌های اخلاقی تأثیرگذار است.

۶- کتاب «خانواده در پرتو قرآن و حدیث» نوشته عالمی؛

نویسنده در این کتاب با بهره‌گیری از آیات و روایات، جایگاه خانواده و همچنین توصیه‌های دین مبین اسلام برای اعضای خانواده در روابط خانوادگی را، مورد بررسی و تبیین قرار داده است. بخش مرتبط به سرپرستی خانواده در این کتاب، به صورت اجمالی در همان توصیه‌های دینی نسبت به روابط اعضای خانواده به چشم می‌خورد.

۷- کتاب «خانواده در قرآن» نوشته بهشتی؛

در این کتاب، اهم مطالب مربوط به تشکیل و تثبیت خانواده و مشکل بیوه‌گی در قالب تعریف خانواده و بیان معیارها و اقسام سنخیت‌های لازم و تضادهای ضروری و ضرورت تشکیل خانواده و مسأله مهریه و ازدواج موقت و اختلافات خانوادگی و راه رفع آنها، نفقه و اقتصاد خانواده و آداب معاشرت، زن نمونه، نشوز و شقاق و شرافت خانوادگی، وظایف والدین در قبال فرزندان و خودسازی والدین و پدران و مادران خود ساخته، تعلیم و تربیت گام به گام در مهد خانواده و مشکل مسایل جنسی کودکان و سعادت واقعی طفل، حاکمیت و ولایت در خانواده و ابعاد آن و این که گره زناشویی به دست کیست و حقوق والدین و بهداشت و تنظیم خانواده، محرمت و ممنوعیت، تعدد زوجات و وراثت، عواطف خانوادگی، ظهار و فرزند خواندگی، ایلاء، فسخ ازدواج و طلاق، مورد بحث و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

این کتاب نسبتاً کتاب جامعی است که از منظر قرآن در مورد خانواده نوشته شده است و در قسمت حاکمیت و ولایت در خانواده به مبانی قرآنی سرپرستی خانواده پرداخته است.

۸- پایان‌نامه «جایگاه خانواده در اسلام از روزه جامعه‌شناسی» نوشته نوری، با راهنمایی ساروخانی.

هدف این تحقیق بررسی جایگاه و ساخت و نقش و کارکرد خانواده با توجه به نظریه برابری موهبت‌های انسانی در اسلام است و نویسنده به این نتیجه می‌رسد که زن و مرد از یک گوهر وجودی آفریده شده‌اند، ساخت روابط در خانواده بر اساس آیات قرآن بر مودت و رحمت است و بنابر نظریه برابری موهبت‌های انسانی ساخت خانواده بر آگاهی یافتن و معرفت، احساس مسئولیت، احترام و توجه سامان می‌یابد.

در این نوشته نیز بحث سرپرستی خانواده کم رنگ است و ضمن اینکه الگویی به آن ارائه نشده است بیشتر جنبه‌های اخلاقی روابط در خانواده بررسی شده است.

۲-۶-۱. پیشینه خاص

به غیر از پیشینه‌ی عام، این پژوهش پیشینه‌ی خاص نیز دارد و در خصوص اداره و سرپرستی خانواده، نوشته‌های علمی متعددی به رشته تحریر در آمده است که هر یک از آنها را می‌توان به عنوان پیشینه خاص این تحقیق محسوب کرد. لکن تمایز تحقیق پیش‌رو با آنها در این است که هیچ یک از آنها در صدد ارائه الگو به شکلی که این تحقیق عهده‌دار آن است نبوده است. در این مجال با اشاره به تعدادی از آنها که دست یافته‌ایم، گزارشی اجمالی از آنها ارائه می‌کنیم.

۱- کتاب «تمکین بانو، ریاست شوهر» نوشته صدیق اورعی؛

نویسنده در این کتاب با دو رویکرد حقوقی و جامعه‌شناختی به بررسی دو نقش همسری (بانو و شوهر بودن) در سازمان خانواده می‌پردازد. پرسش‌های اساسی که این پژوهش، در صدد پاسخ به آنها است، عبارتند از: ۱- قانون مدنی و شرع مقدس، چه مواردی را جزء تمکین زن و ریاست شوهر می‌داند؟ ۲- عرف جامعه و فرهنگ مردم، چه تعریفی از تمکین زن و ریاست شوهر ارائه می‌دهد؟ ۳- درباره تمکین زن و ریاست شوهر، در جامعه‌ی ما چه هنجارهایی وجود دارد؟ مطالب ارائه شده در این کتاب نیز به دو بخش کلی تقسیم شده‌اند: نخست تمکین زن و دوم ریاست شوهر.

با وجود فعالیت پژوهشی شایسته در این کتاب، یک بُعد از سرپرستی مرد که عبارت باشد از ریاست مرد نسبت به همسر خود مورد واکاوی قرار گرفته است و سرپرستی در مورد فرزندان و ریاست مرد در این خصوص، در این کتاب مورد تتبع واقع نشده است.

۲- کتاب «ریاست خانواده در روابط زوجین» نوشته دادمرزی؛

کتاب یاد شده بعد از انتخاب موضوع و طرح‌نامه این رساله منتشر شده است و نویسنده مدعی است که در پی پاسخ دادن به این سؤال است که: «ابعاد حقوقی ریاست شوهر بر خانواده که در ماده «۱۱۰۵ق؛م» پیش‌بینی شده، چیست؟» کلی بودن سؤال اصلی به این سبب است که هنوز یک پژوهش حقوقی مستقلی در این سطح که نگاه حقوقی همه‌جانبه‌ای به موضوع داشته باشد

سامان نیافته است تا راه را برای بررسی‌های موردی و ریزتر گشوده باشد. در این کتاب سعی شده است تا این ابعاد حقوقی به‌خوبی تشریح شود و ریاست خانواده در روابط زوجین از نظر حقوقی بررسی گردد. این کتاب رساله دکتری این نویسنده است که تبدیل به کتاب شده است. اشکال کتاب پیشین بر این کتاب نیز وارد است با اینکه نویسنده مدعی شده می‌خواهد ابعاد حقوقی ریاست مرد در خانواده را مورد تحقیق قرار دهد، صرفاً به روابط زن و شوهر پرداخته و جنبه روابط والدین با کودک و اینکه سرپرستی اولاد به عهده چه کسی است، چه دلایل و مؤلفه‌هایی دارد مورد بررسی واقع نشده است.

۳- مقاله «قومیت مردان بر زنان در خانواده» نوشته سجادی؛

در این مقاله نویسنده ابتدا به برخی از تفاوت‌های زن و مرد اشاره می‌کند و در ادامه بیشتر به رابطه قومیت مرد بر زن در خانواده و معاشرت به معروف پرداخته است. و در نهایت قومیت مرد را بر اساس برخورد شایسته اثبات می‌کند. این نوشته نیز نتوانسته است به جهت اینکه در اندازه یک مقاله محدود است به ابعاد مختلف قومیت مردان بر زنان و محدودیت‌هایی که برای قومیت وجود دارد بپردازد.

۴- مقاله «مدیریت خانواده» نوشته رشیدی؛

نویسنده در این مقاله بیشتر به مباحث اخلاقی و مؤلفه‌های مدیریت خانواده از نگاه علم مدیریت پرداخته است. در این مقاله توجهی به مقوله جنسیت در مدیریت خانواده نشده است.

۵- مقاله «مدیریت خانواده در اسلام» نوشته محمدی‌چابکی؛

نویسنده‌ی این مقاله بیشترین بحثی که به آن پرداخته است، بحث برنامه‌ریزی در امر مدیریت خانواده است و به برخی از روابط و مسئولیتها نیز اشاره کرده است. این مقاله نیز مانند مقاله پیشین، کمتر به نقش جنسیت در مدیریت خانواده پرداخته است و مراد نویسنده از مدیریت معنای مصطلح مدیریت در علم مدیریت است نه معنای سرپرستی که در اصطلاح دینی وجود دارد.

۶- مقاله «تبیین مؤلفه‌های قرآنی قوامیت مردان» نوشته شعبانپور، بشارتی و ولدخانی؛

نویسنده در این مقاله با تأکید بر کاربست «سنجه‌های مصلحت در فقه شیعه» قوامیت مردان بر زنان را مطرح کرده است. در این مقاله سنجه‌های مصلحت در فقه شیعه مانند موافقت مصلحت با فطرت و طبیعت انسان و نیز مصلحت عام تحکیم خانواده مورد توجه واقع شده است و بر این پایه تفاوت‌های جنسیتی را در تبیین حقوق و وظایف زوجین لحاظ کرده است. نکته قابل ملاحظه در این نوشتار این است که به ابعاد مختلف قوامیت مردان و سرپرستی آنها به طور خاص در خانواده نسبت به تمام اعضای خانواده پرداخته است.

۷- پایان‌نامه «مدیریت خانواده در اسلام و فمینیسم» نوشته بادامی.

این پایان‌نامه در سطح سه حوزه علمیخواهران، دفاع و سپس به عنوان کتاب چاپ شده است. نویسنده در این کتاب به جای پرداختن به مدیریت خانواده، فقط به مسائل کلی در مورد جایگاه خانواده و علل پیدایش فمینیسم پرداخته است.

مقالات دیگری نیز مانند مقاله‌ی «بررسی و تحلیل آیه شریفه الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» نوشته سیفعلی زاهدی‌فره و مریم الهیاری‌نژاد و لیلا حامدی‌نسب؛ وجود دارد که هر کدام به بخشی از سرپرستی خانواده پرداخته‌اند و ابعاد مختلف پیرامون سرپرستی خانواده را به صورت جامع بررسی نکرده‌اند و الگویی نیز ارائه نشده است.

اما در خصوص نگرش فمینیستی به بحث خانواده و سرپرستی این نهاد، نوشته‌هایی موجود است که بیشتر جنبه اعتراضی به دخیل بودن جنسیت در اداره خانواده دارند. همینطور کتاب‌ها و مقالات متعددی در نقد رویکردهای فمینیستی نوشته شده است لکن در خصوص نقد رویکرد فمینیستی در خصوص اداره خانواده نوشته علمی مستقلی یافت نشد بلکه هر چه موجود است نقد نگرش مطلق فمینیست‌ها است.

با بیان این پیشینه، شاید بتوان ادعا کرد، پژوهشی با این عنوان «الگوی اسلامی سرپرستی خانواده و نقد رویکرد فمینیستی» انجام نشده است و اگر فعالیتی هم صورت گرفته است یا مباحث کلی را مطرح کرده است و یا محتوای آن با عنوان آن سازگار نبوده است، بدین معنا که

از جهت محتوایی جامعیت لازم را در خصوص سرپرستی خانواده نداشته است. از این رو آنچه که در این تحقیق حائز اهمیت و وجه تمایز آن از سایر پژوهش‌هاست این است که این تحقیق به صورت حقیقی و دقیق عهده‌دار ارائه مدل و الگوی اسلامی سرپرستی در خانواده است و از طرفی رویکرد فمینیستی را در خصوص اداره خانواده مورد نقادی قرار می‌دهد.

۷-۱. روش تحقیق

تحقیق حاضر به روش توصیفی تحلیلی است که در آن به تشریح و تبیین ابعاد مسأله، با بهره‌گیری از متون اسلامی پرداخته می‌شود.

۸-۱. روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق بر اساس روش مطالعه‌ی اسنادی به شیوه کتابخانه‌ای می‌باشد بدین صورت که در مرحله‌ی نخست اطلاعات لازم از منابع کتابخانه‌ای گردآوری شده و سپس اطلاعات کسب شده مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

۹-۱. کاربرد نتایج تحقیق

نتایج این پژوهش می‌تواند مورد استفاده برخی از گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادها واقع شود که به چند مورد به عنوان نمونه اشاره می‌کنیم:

۱. دانش‌پژوهان عرصه مطالعات زنان و خانواده؛
۲. نهادها و مراکز قانون‌گذاری؛
۳. مراکز مشاوره خانواده و مشاوران خانواده؛
۴. معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری؛
۵. سازمان‌ها و نهادهای تبلیغی، به‌ویژه مبلغین در حوزه خانواده.